

Soubor kachlů z hradů Brady a Bradlec u Jičína v severovýchodních Čechách

Assemblage of the stove tiles from the castles of Brada and Bradlec by Jičín in northeastern Bohemia

Pavel Drnovský

Abstrakt

Článek se věnuje vyhodnocení souboru středověkých a raně novověkých komorových kachlů, které byly nalezeny na hradech Brada a Bradlec (okres Jičín). Ačkoliv jde o poměrně malé soubory (celkem 81 ks, 8,9 kg), přineslo jejich zpracování řadu cenných informací. Díky poměrně známé dataci zániku obou sídel (hrad Brada zaniká před rokem 1500, hrad Bradlec před rokem 1600) oba soubory pomáhají s datací souborů z okolních lokalit. Překvapivě působí častý výskyt analogií s nálezy z nedalekého hradu Kumburku.

Abstract

The article is devoted to evaluation the collection of medieval and early modern period stove tiles, which were founded in castles Brada and Bradlec (district Jičín, northeastern Bohemia). Although it is a relatively small collection (a total of 81 pieces, 8.9 kg), brought their processing range of valuable information. Due to the relatively well-known dating demise of both sites (castle Brada abandoned before 1500, the castle Bradlec before 1600), both collections can help with the date files from neighboring localities. Surprisingly operates frequent occurrence analogies with findings from a nearby castle Kumburk.

Klíčová slova: severovýchodní Čechy – středověk – kachle – novověk – hrady

Key words: Northeastern Bohemia – Middle Ages – stove tiles – Early Modern Period – castles

Úvod

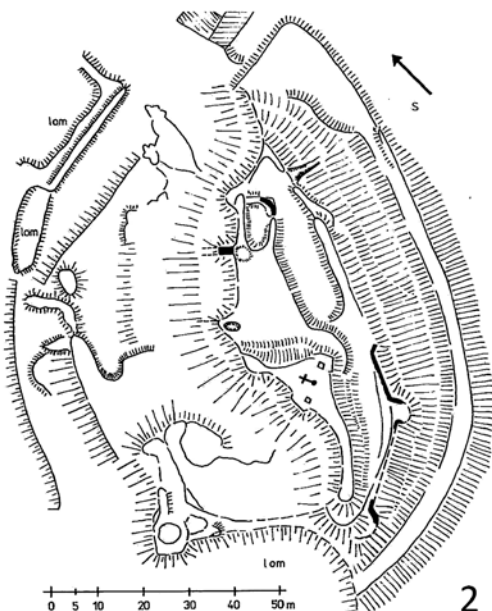
V jičínské kotlině vzniklo v průběhu vrcholného středověku hned několik šlechtických sídel (např. Železnice, Kumburk, Veliš, Brada a Bradlec). Bohužel se z většiny z nich dochovaly do dnešních dnů pouze zbytky z jejich původní podoby. Přírodní podmínky, snadný zisk stavebního materiálu, či dokonce cílená demolice vykonaly během staletí svou práci. Díky svým dominantním polohám, na kterých byly založeny, vábily zříceniny těchto hradů romantiky a amatérské badatele již od druhé poloviny 19. století. Především díky jejich činnosti se do sbírek místních muzeí dostal pestrý archeologický materiál. Vyhodnocením středověkých a raně novověkých kachlů ze dvou od sebe nepříliš vzdálených sídel se bude věnovat následující text (*obr. 1: 1*).

Stručná historie hradu Brada a nástin vývoje jeho stavební podoby

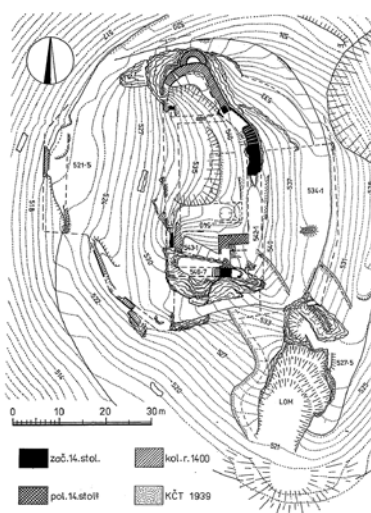
Predikát, ve kterém se poprvé objevilo jméno sídla *Brada*, užil v roce 1258 Načerát, syn Pakoslava z rodu Načericů (též Hronovici), kdy je uváděn jako svědek na listině krále Přemysla Otakara II. (*Sedláček 1887, 265*). Již roku 1261 vystupuje Načerát opět jako svědek na královské listině (*Úlovec 1996, 9–10*). V roce 1263 je poprvé zmíněn i český název sídla, když opět Načerát (zmíněn společně s bratrem Hronem z Náchoda) figuruje jako svědek na královské listině (*Sedláček 1887, 265*). Jeho syn Léva však o sídlo i jiné statky (Jičín, Konecchlumí) přichází v roce 1304, kdy je král Václav II. směnil za Štítary, vesnici na Královéměstecku, dnes zaniklou (*Sedláček 1887, 265*), v této zprávě se prvně výslovně zmiňuje Brada jako hrad (*castrum*). V královských rukou zůstává

1

2

3

Obr. 1 1 Poloha hradu Brada (1), Bradlec (2) a Kumburk (3); 2 Půdorys hradu Brada (Úlovec 1996, 17, obr. 5); 3 Půdorys hradu Bradlec (Tomiček – Úlovec 2002, 230, obr. 11). – Fig. 1 1 Location of Brada Castle (1), Bradlec Castle (2) and Kumburk Castle (3); 2/ Layout of the castle Brada (Úlovec 1996, 17, obr. 5); 3 Layout of the castle (Tomiček – Úlovec 2002, 230, fig. 11).

Brada až do doby panování krále Jana Lucemburského, kdy se patrně jako zástava dostává do rukou Vartenberků (Ulrychová 2006, 318). Lze předpokládat, že sídlo tím ztrácí správní funkci, které se ujímá nedaleký hrad Veliš, jež rovněž patřil příslušníkům tohoto rodu (společně s městem Jičínem). Vartenberkové drželi Bradu až do roku 1434, kdy hrad přechází do rukou Machny z Veselé (Sedláček 1887, 266). Již roku 1438 se ale dostává do držení Haška z Valdštejna (Úlovec 1996, 14), který ho posléze roku 1452 postupuje Markvartovi z Labouně, díky této směně se síd-

lo opět stává centrem samostatného panství (Ulrychová 2006, 318). Jeho syn Otík prodal Bradu někdy před rokem 1482 Mikuláši Lickovi z Ryzemburka, kvůli čemuž hrad opět ztrácí svou sídlení funkci, protože nový majitel na hradě nesídlil (Sedláček 1887, 266). Když okolo roku 1500 prodával celé bradské panství Mikuláši Trčkovi z Lípy, je hrad zmíněn jako pustý (Úlovec 1996, 14). O dvanáct let později se o Bradě opět píše jako o hradu zbořeném (Úlovec 1996, 14). Lze tedy předpokládat, že hrad začal postupně pustnout během vlastnictví Licka. Písem-

né prameny nám tedy poměrně přesně datují vznik i zánik hradu, dále se díky výčtu vsí během prodeje bradského panství dovidáme i rozsah jeho správního okruhu.

Do dnešních dnů se bohužel z hradu dochovaly pouze skromné pozůstatky (*obr. 1: 2*). Je pravděpodobné, že hradní zdivo posloužilo jako vhodný zdroj stavebního materiálu. V samotném okolí hradu pak probíhala v 19. a 20. století těžba pískovce. V roce 1866 bylo na místě hradu zřízeno rakouské dělostřelecké postavení. Jako upomínku na tuto událost zde byl v roce 1891 vztyčen kříž a po jeho stranách sochy sv. Petra a Pavla (*Ulrychová 2006, 318*).

Z výše uvedených důvodů je proto nsnadné blíže poznat stavební podobu hradu. Místo založení se nachází na jednom z nejvýchodnějších výběžků Prachovské pahorkatiny. Rozsah sídla lze určit na základě viditelných terénních pozůstatků zbytků opevnění. Areál hradu měl zhruba oválný půdorys poměrně velkých rozměrů (cca 120 na 65 m), vstup do hradu vedl patrně od severu, ale tato část je dnes již zničená lomem (*Fišera 1988, 127*). Bližší poznatky o podobě jádra hradu z 13. až 15. století nejsme schopni ze současného stavu poznat. Důležité jsou Liebscherovy kresby vytištěné v rámci Sedláčkova díla, kdy jádro hradu ještě nebylo tolik poničené těžbou pískovce (cf. *Sedláček 1887*). Je pravděpodobné, že s dobou majitele Markvarta z Labouně lze spojit výstavbu hradební zdi s půlkruhovými baštami (*Úlovec 1996, 21*), ze kterých se však do dnešních dnů dochovaly pouze torza tři z nich.

Stručná historie hradu Bradlec a nástin vývoje jeho stavební podoby

Hrad Bradlec byl patrně založen Havlem Rybou, členem rodu Markvarticů. Prvně se po něm píše v roce 1322, kdy byl společně s bratrem Havlem z Lemberka pohnán před soud Vokem z Rotštejna (RT I, 59). Již roku 1325 se však po něm píše Markvart z Jíkve, a to opět v souvislosti s půhonem Voka z Rotštejna (RT I, 65). Během poloviny 14. století se sídlo dostalo do rukou Půty z Turgova (*Sedláček 1887, 196*). Na přelomu 14. a 15. století vlastnili hrad páni rodem z Jenštejna, poprvé se jako majitelé připomínají roku 1391 bratři Pavel a Václav z Jenštejna (*Tomíček – Úlovec 2002, 218*). Bradlec pak vlastnil Pavel společně s Železníci a Starými Hradý (Suchou) sám až do roku 1420, kdy zemřel (*Sedláček 1887, 196*). Jeho syn Václav vedl společně s bratry drobnou válku proti Václavu IV., ten proti němu vyslal roku 1417 vojsko a hrad společně s nedalekou Lomnicí dobyl, Bradlec pak daroval manželce Žofii (*Tomíček – Úlovec 2002, 219*). Tímto se sídlo dostalo do královských rukou, avšak již roku 1421 hrad dobyl Čeněk z Var-

tenberka (*Sedláček 1887, 196*). Tato držba však nebyla potvrzena a roku 1429 jej císař Zikmund (po smrti královny Žofie) věnoval Hynku Krušinovi z Lichtenburka, který v této době držel i nedaleký hrad Kumburk, ve stejné době se však po Bradleci píše i Mikuláš z Valdštejna (*Ulrychová 2006, 317*). V této době tedy není jisté, kdo se sídlem ve skutečnosti disponoval. V roce 1442 počítá A. *Sedláček (1887, 196)* s tím, že byl Bradlec znovu dobyt. Někdy okolo roku 1450 drží sídlo páni z Mečkova, jako první se po něm píše Vilém právě v roce 1450, kdy táhl proti Míšňanům (*Tomíček – Úlovec 2002, 220*). Do konce 15. století stále docházelo ke změnám majitelů, až jej na počátku 16. století získaly Valdštejnové. Je pravděpodobné, že hrad vlastnil již Jan z Valdštejna (zemřel 1506), po Bradleci se však s jistotou píše až jeho syn Jiřík roku 1510 (*Sedláček 1887, 197*). Jiříkův syn Albrecht z Valdštejna však hrad i jiné statky roku 1539 prodal a Bradlec se tak dostává do rukou Mikuláše Trčky z Lípy a posléze roku 1540 do vlastnictví jeho syna Viléma Trčky z Lípy (*Tomíček – Úlovec 2002, 220*). Lze předpokládat, že Trčkové, kteří vlastnili v okolí několik významnějších sídel (Jičín, Veliš a Kumburk – pod jehož panství se Bradlec dostal) přestali mít o Bradlec zájem a postupně chátral. Roku 1608 je během prodeje kumburského panství zmíněn již jako pustý (*Sedláček 1887, 197*).

Hrad Bradlec by vystavěn na dvou čedičových sloupech, které byly spojeny úzkým obloukovitým hřebenem (*obr. 1: 3*). Místo tedy bylo samo o sobě dostatečně přírodně chráněno. Pouze od jihu musel být pozvolnější svah přetnut příkopy a valy. Na západním čedičovém sloupu vyrostla velká čtvercová věž, která byla na jižní straně spojena hradbou s východní částí hradu, kde vyrostl palác, který byl na rozdíl o zbytku staveb postaven z pískovcových kvádrů. Zevrubný přehled složitého stavebního vývoje přináší studie *T. Tomíčka a J. Úlovce (2002)*, která vychází z pečlivého terénního průzkumu.

Nálezy kachlů z hradů Brady a Bradlece

Obecná charakteristika, nálezové okolnosti a uložení

Ani na jednom z hradů neproběhl doposud vědecky vedený archeologický výzkum. Obě zříceniny zato přitahovaly pozornost amatérských badatelů, přibližně od závěru 19. století, stejně jako jiné pozůstatky hradů v této oblasti (Veliš, Kumburk, šlechtické sídla v Českém ráji). Výsledky jejich činnosti, v podobě nestratifikovaných nálezů bez bližších nálezových okolností, budou předmětem studia tohoto textu. Krom výše uvedených výkopů pro-

běhly na obou lokalitách ještě na sklonku 80. a na počátku 90. let povrchové průzkumy, které přinesly menší soubory stolní a užitkové keramiky vrcholně středověkého stáří.

Nálezy zpracované v této studii se nachází převážně v depozitáři Regionálního muzea a galerie v Jičíně. Tato instituce spravuje i sbírku, jež se kdysi nacházela v Muzeu v Železnici. Menší část artefaktů z Bradlece se dochovala v depozitáři Městského muzea v Lomnici nad Popelkou. Jak již bylo uvedeno, neznáme bohužel jejich přesnější nálezové okolnosti. Lze předpokládat, že nálezci preferovali během svých výzkumů právě čelní vyhřívací stěny komorových kachlů pro svou větší sběratelskou hodnotu. O této skutečnosti svědčí i nepatrný podíl jiných keramických nálezů. V depozitářích muzeí se kromě zlomků kachlů nachází z obou lokalit i menší soubory kovových nálezů, jejich vyhodnocení bude však součástí jiné studie.

Brada

Soubor zlomků kachlů z hradu Brady tvoří celkem 51 ks (5975 g), z nichž 38 střepů tvoří části komorových kachlů, zbytek představují části nádobkových kachlů. Nádobkové kachle (13 ks) se až na jednu výjimku dochovaly pouze ve velmi fragmentárním stavu. Ve všech případech jde o horní zakončení kachlů. Okraje jsou ve většině případů pouze vodorovně seříznuté. Všechny pochází z jedinců se čtvercovým ústím. Vnitřní výzdoba byla tvořena lištou a vnější strana byla doplněna o vývalkovou šroubovici. Jak bylo uvedeno, z tohoto typu kachlů se dochovaly pouze zlomky, výjimku tvoří téměř kompletně dochovaný nádobkový kachel s pravouhlým ústím a nízkou komorou (ústí: 197 × 195 mm, výška: 152 mm, váha 1152 g). Okraj kachle je rovněž pouze vodorovně seříznutý, na vnitřní straně se nachází lišta. Na plášti kachle se kromě vývalkové šroubovice dochoval i poměrně mohutný zbytek mazanice, na kterém se v dobrém stavu zachoval otisk šroubovice sousedního kachle (obr. 2: 1). Výpal všech zlomků je oxidační, přičemž barva střepu se pohybuje v odstínech oranžové, vyjma zmíněného jedince, jehož barva je spíše béžová.

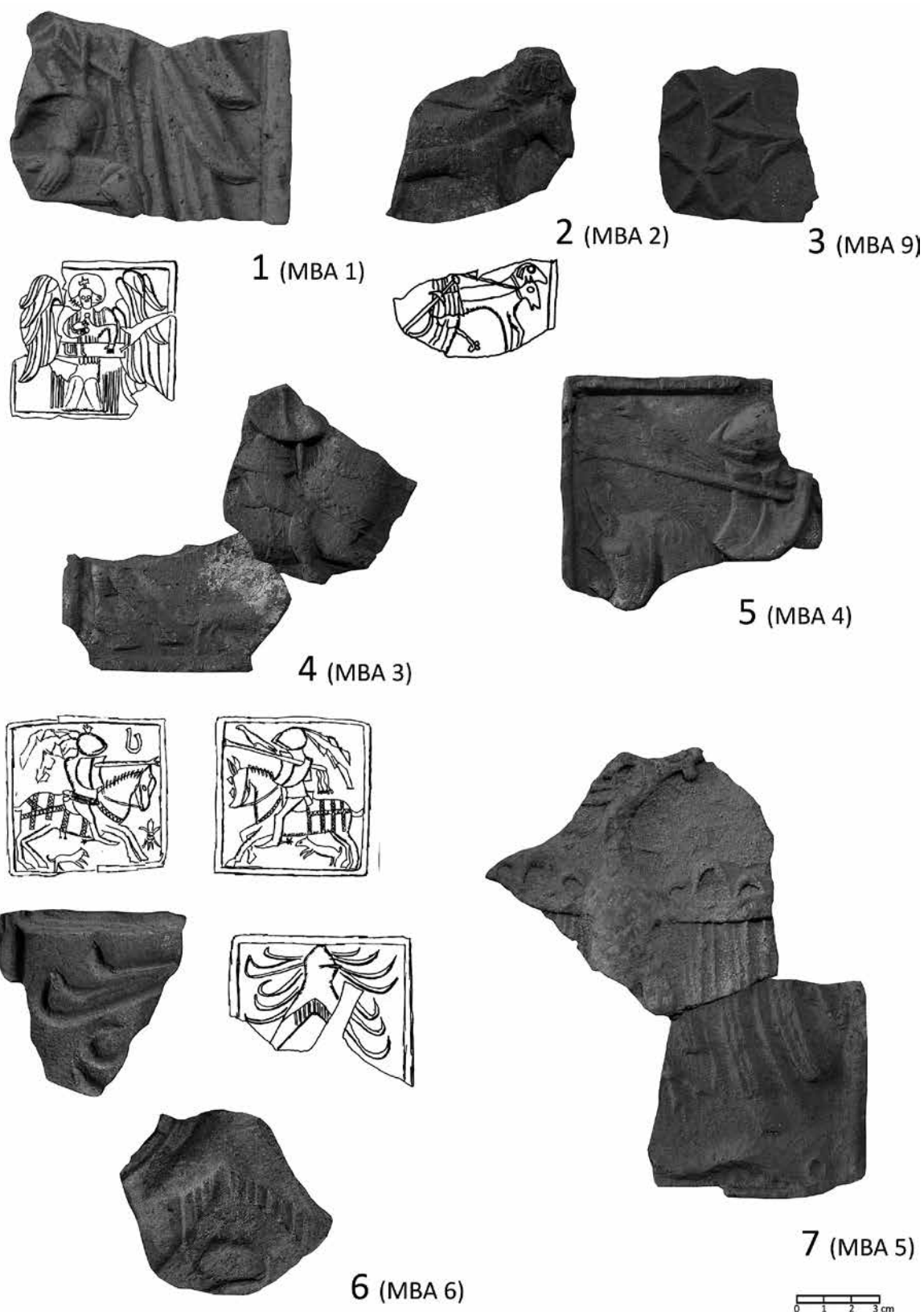
V depozitářích se podařilo dohledat celkem 38 ks komorových kachlů (4502 g). Jak již bylo uvedeno, většinou jde o části čelních vyhřívacích stěn (dále ČVS). Fragmety komor se dochovaly pouze v několika málo případech (4 ks). Výpal všech kachlů je oxidační a dosahuje opět odstínů okrové barvy. Hmota střepů je z jemného materiálu doplněného křemičitým pískem. Povrchová úprava všech ČVS byla ponechána v rezné podobě, pouze jeden střep byl překryt bílou engobou. Na vnitřních stranách ČVS se často objevují stopy po vymačkávání do for-

Obr. 2 1 Kompletní nádobkový kachel z hradu Brada. – Fig. 2 1 Pot-shaped stove from Brada castle.

my (otisky prstů, popřípadě otisky látky) a stěny jsou začázené.

Mezi zlomky ČVS se podařilo rozpoznat celkem 9 motivů. I přes nízký počet se zde v něm nachází hlavní ikonografické skupiny námětů (náboženské, světské, heraldické a ornamentální). Námět s náboženskou tematikou je zastoupen pouze jedním výjevem (*motiv BA 1*). Je zde zachycen zlomek části těla okřídlené postavy držící mluvící pásku (obr. 3: 1). Podle analogie z hradu Kumburku a jiných lokalit (Drnovský 2015, 398, pol. 6; Pavlík – Vitanovský 2004, 336, pol. 205; Hazlbauer 1998, 142, obr. 85) je zřejmé, že nejde o anděla, ale o evangelistu Matouše. Skupinu světských námětů tvoří tři motivy. V prvním případě je na zlomku ČVS vyobrazena dvojice loveckých psů (*motiv BA 2*); (obr. 3: 2). Sice se dochovala pouze přední část obou psů, ale podle analogie opět z hradu Kumburku je zřejmé, že byla doprovázena psovodem (Drnovský 2015, 400, pol. 23). Podobné scény známe i z jiných lokalit, například ze Sedlčan, či Malé Strany (Vařeka 1997, 402; Závřel 1998, 219). Další dva motivy (*BA 3 a 4*) znázorňují turnajovou scénu a s největší pravděpodobností spolu souvisí a byly součástí jednoho tělesa kachlových kamen, neboť se až na drobnosti jedná o zrcadlově shodné motivy rytíře na koni se zdviženým kopím, doprovázeného psem. Motiv BA 3 zachycuje rytíře vyrážejícího doleva (obr. 3: 4), zatímco motiv BA 4 zpodobňuje rytíře jedoucího doprava (obr. 3: 5). Přiřazení scény k turnajovým a ne bojovým umožňuje zakončení kopí, které je typicky turnajové. Analogický motiv pochází z hradu Kumburku (varianta doprava i doleva, Drnovský 2015, 399–400, pol. 18, 19), dále pak z hradu Hrubá Skála (varianta doprava, Tomášková 1999, 38, tab. 3: 3), hradu Rýzmburku (varianta doleva); (Hlaváček – Pavlík 2010, 894, pol. 6) a Starých Hradů (varianta doprava i doleva); (Pavlík 2006, 6). Jediným podstatným rozdílem mezi variantou jezd-

Obr. 3 1–7 Kachle. Kód v závorce odkazuje na katalog motivů. Č. 4, 6 a 7 rekonstruovány z více jedinců. Miniatura u č. 1 – analogie pocházející z hradu Kumburk (kresba autor); Miniatura u č. 2 – analogie pocházející z hradu Kumburk (kresba autor); Miniatura u č. 4 – analogie pocházející z hradu Kumburk a Hrubá Skála (kresba autor). – Fig. 3 1–7 Stove tiles. The code in brackets refers to the catalogue of motifs. The miniatures in the pictures are analogy with artefacts from Kumburk castle and Hrubá Skála castle (drawings author).

ce doprava a doleva se nachází v horním rohu ČVS blízko ukončení kopí. Na variantách doprava sedí na kopí pták, zatímco jezdec vyrážející směrem doleva má nad koncem kopí umístěné gotické písmeno.

Heraldické motivy jsou zastoupeny dvěma výjevy. V prvním případě se dochovala část korunované orlice (*motiv BA 5*); (*obr. 3: 7*). Analogie opět pochází z hradu Kumburku (*Drnovský 2015*, 400, pol. 39) a hrudu Orlíku u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 397, pol. 862). Druhý motiv (*BA 6*); (*obr. 3: 6*) se dochoval pouze ve dvou malých zlomcích. Podle analogií, které pochází z hradu Kumburku (*Drnovský 2015*, 402, pol. 45), Miletína (nepublikováno) a hradu Rýzmburku (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11), lze ve fragmentech rozpoznat výjev, který tvořila kolčí přilba s bohatě provedenými fafrnochy, pod kterou byl umístěn šikmo postavený štít.

Počtem fragmentů (26 ks) je nejvíce zastoupen motiv *BA 7*, který se podařilo rekonstruovat téměř celý včetně komory (*obr. 4: 1*). Jedná se o římsový korunní kachel obdélného formátu. ČVS je zdobena dvěma pseudonápis, které jsou oddělené rostlinou rozvilinou. Kachel je ukončen stupňovitými stínkami cimbuří. Komora byla kuželovitá s oválným vyhrávacím otvorem. V plášti komory se dochovaly záchytné otvory čočkovitého a oválného tvaru. Analogie pochází opět z nedalekého Kumburku (*Drnovský 2015*, 402, pol. 49). Římsový korunní kachel na sobě nese další ornamentální výjev (*motiv BA 8*); (*obr. 4: 4*). Jde o téměř kompletní ČVS, která je zdobena hrozny vinné révy, jež jsou odděleny dvěma diagonálními pruty, obdobný motiv pochází z Mladé Boleslavi (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 181, pol. 1277). Zbývající motiv *BA 9* se nepodařilo blíže určit, mohlo by jít o část heraldického, nebo ornamentálního výjevu (*obr. 3: 3*).

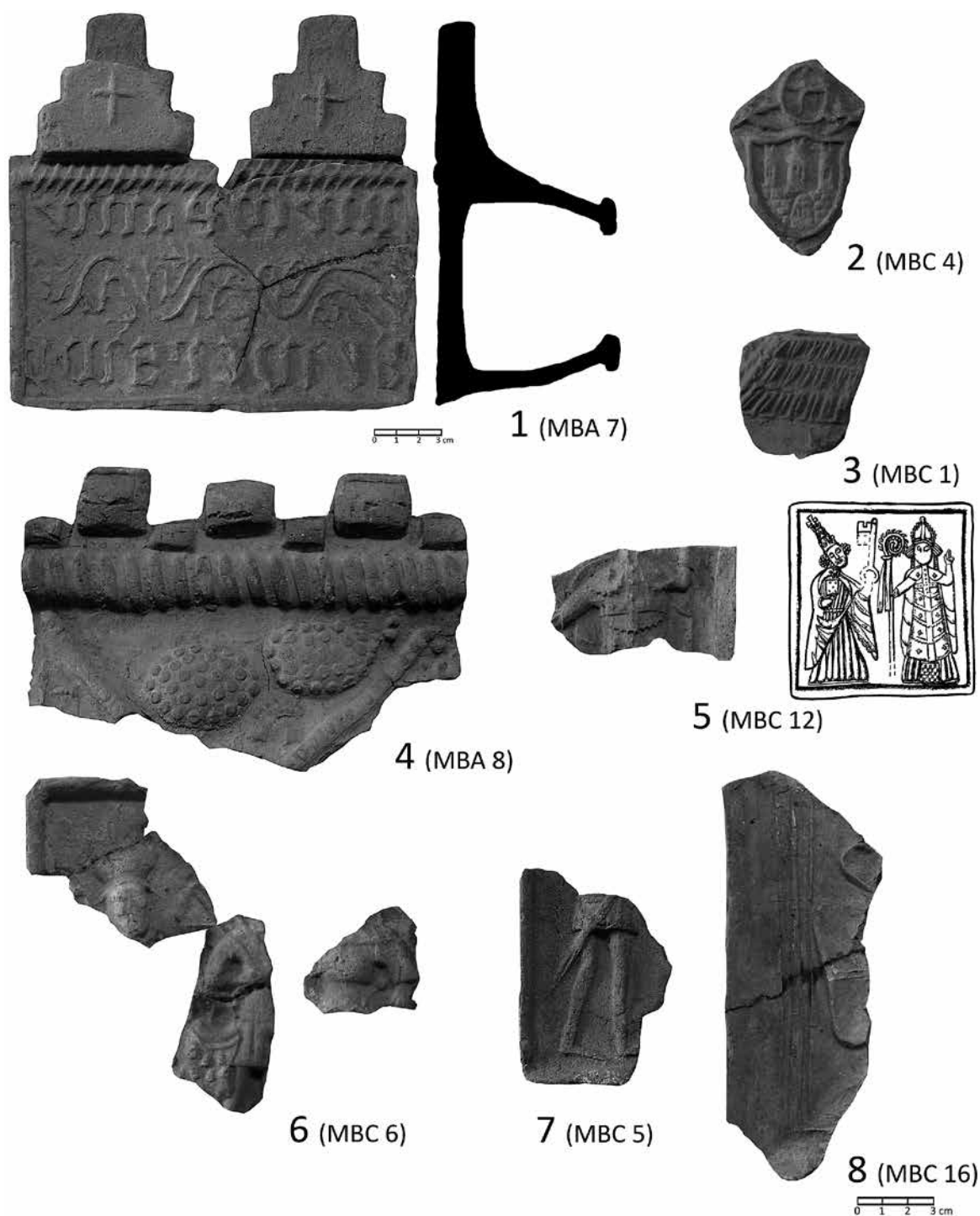
Bradlec

Z hradu Bradlece pochází celkem 30 ks kachlů (2930 g). Jde tedy o méně početný soubor, než v předchozím případě, přesto je kolekce bohatší na motivy (celkem 18), ale i různorodější, co se týče časového zařazení jednotlivých kachlů. V souboru se opět nachází i sedm zlomků z nádobkových kachlů. Jde o vodorovně seříznuté okraje, které měly pravouhelné ústí. Výpal byl rovněž oxidační a barva střepu se pohybovala v odstínech okru. Komorové kachle (23 ks, 2715 g) jsou taktéž zastoupeny především zlomky ČVS. Z hlediska technologie byl výpal vždy oxidační, vlastnosti keramické hmoty jsou obdobné s předchozí kolekcí. Povrchová úprava všech střepů zůstala rezná, až na tři výjimky (*motiv BC 3, 7 a 11*). Na vnitřních stranách je opět dochován postup při vmačkávání keramického těsta a očazení spojené s využitím kachlů.

Z výjevu zachycující Klanění tří králů se dochovala pouze část střechy a zlomek koruny Panny Marie (*motiv BC 1*); (*obr. 4: 3*), právě díky němu můžeme motiv s jistotou zařadit a neuvažovat o jiných alternativách (např. hrnčíři). Za zmínku stojí zajímavost, že koruna Panny Marie nebyla umístěna do svatozáře, tak je to obvyklé v jiných případech (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 37–38). Mezi skupinu náboženských motivů lze (podle vyobrazených postav) zařadit i motiv *BC 12*, i když náš výjev tuto kategorii přesahuje do oblasti profánní, neboť patrně vyjadřuje politický postoj objednavatele (viz celkové zhodnocení). Na zlomku ČVS se dochovala část poprsí biskupa v ornátu s rukou (*obr. 4: 5*). Podle analogie z tvrze Suchá (dnes zámek Staré Hradky) můžeme doplnit zbytek motivu (*Pavlík 2006*, 7). Na ČVS se nacházely dvě postavy, první byl papež (podle tíary a klíče jako symbolu Petrova nástupce), druhým byl (arci)biskup (podle ornátu a berly). Výjev patrně zachycuje moment intronizace.

Motiv *BC 2* zobrazuje českého lva umístěného do štítu, který byl po obvodu lemován geometrickým ornamentem, jež je tvořen plastickým vývalkem (*obr. 5: 3*). Totožný výjev je znám i z hradu Kumburku (*Drnovský 2015*, 400, pol. 36) a České Lípy (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 393, pol. 817). Heraldický námět zdobí i fragment s dochovanou částí císařského orla umístěného do medailonu tvořeného prutem a perlovce (*motiv BC 3*). Orel drží v pařátu meč, plocha ČVS byla překryta bílou engobou (*obr. 5: 2*). Erb Starého města Pražského, umístěný do štítu, nese zlomek ČVS, na jehož vnitřní straně se velmi pěkně dochoval otisk textilie (*motiv BC 4*); (*obr. 4: 2*). Světské výjevy jsou zastoupeny vojenskými náměty. V prvním případě se jedná o skupinu nejméně tří pěších bojovníků (*motiv BC 06*); (*obr. 4: 6*). V těchto zobrazeních bývají nejčastěji spatřováni husité (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 98). Z dalšího motivu (*BC 05*) se dochovala pouze spodní část jedné postavy vyzbrojená mečem (*obr. 4: 7*). Přiřazení k přechodnému motivu není možné, protože se neshoduje profil okrajových lišt.

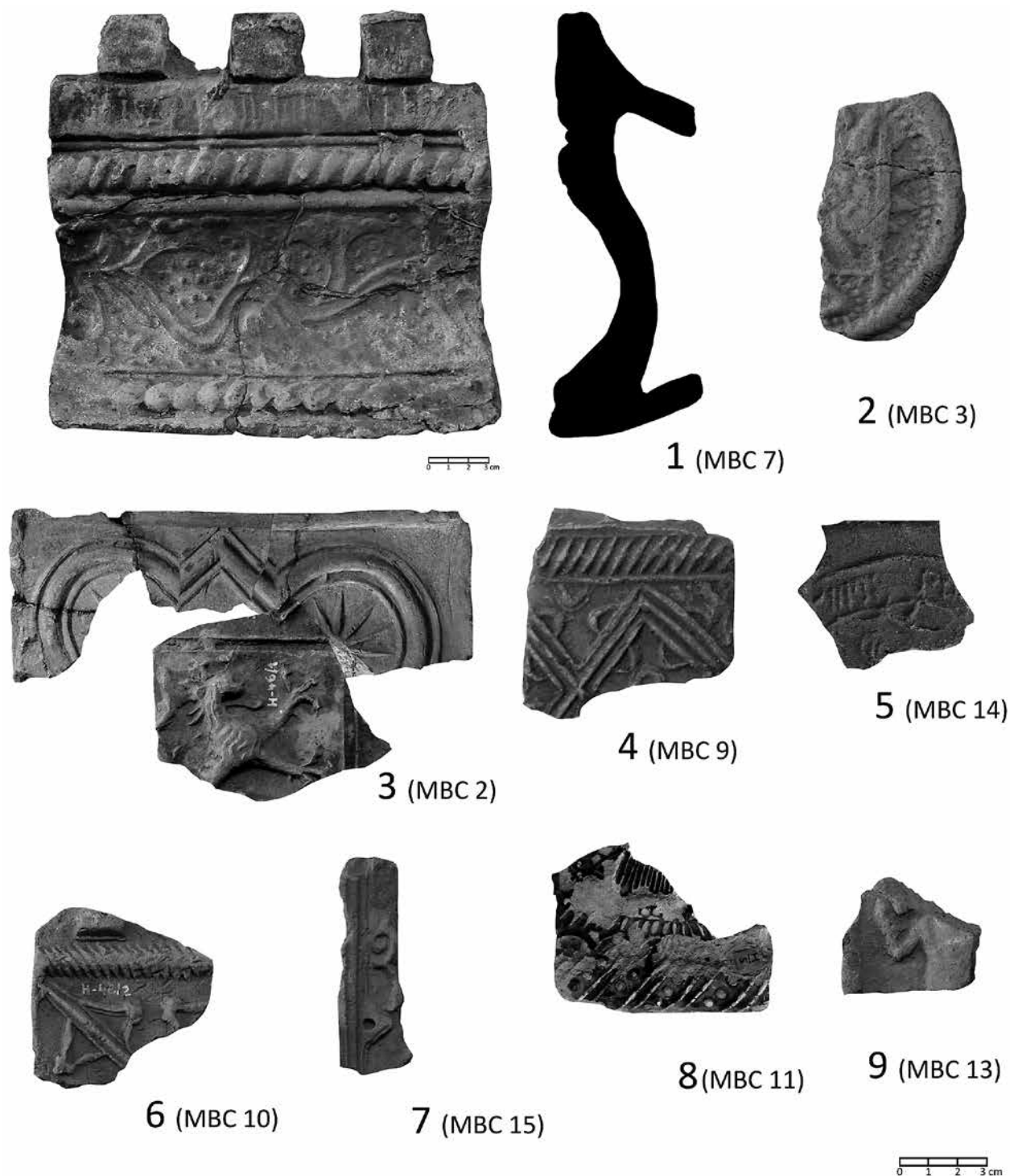
Na rozdíl od předchozího souboru se v nálezech z Bradlece vyskytuje větší množství římsových kachlů. V prvním případě jde o téměř kompletní tvar, kterému chybí pouze zadní část pláště komory (*motiv BC 07*); (*obr. 5: 1*). ČVS nese výzdobu v podobě ornamentálních vegetačních motivů, které jsou tvořeny rozvilinami a úponky, umístěnými do perliček. Vršek kachle je ukončen cimbuřím, pod kterým je umístěn pseudonápis. Totožný nález pochází opět z Kumburku (*Drnovský 2015*, 406, pol. 111). Ostatní římsové kachle již nesou ornamentální geometrickou výzdobu. Motiv *BC 09* je tvořen sítí kosočtverců, které byly ohraničeny tenkými pruty s půlkruhy (*obr. 5: 4*). Podle analogií ze Starého Bydžova, tvrze

Obr. 4 1–8 Kachle. Kód v závorce odkazuje na katalog motivů. Č. 1 a 6 rekonstruovány z více jedinců. Miniatura u č. 5 – analogie pocházející z tvrže Suchá (Pavlík 2006, 5, obr. 6) – Fig. 4 1–8 Stove tiles. The code in brackets refers to the catalogue of motifs. The miniature in the pictures 5 is analogy with artefact from Suchá castle (Pavlík 2006, 5, fig. 6).

v Bříšťanech a hradu Kumburku můžeme doplnit, že šlo o korunní kachel ukončený cimbuřím (Burgert 2006, 187; Drnovský 2015, 402, pol. 57). Oproti tomu motiv BC 10 vytvářel slepou kružbu, jež byla rovněž od cimbuří oddělena provazcem (obr. 5: 6). Shodný námět pochází z Kumburku (Drnovský 2015,

402, pol. 50) a obdobný pak z Prahy (Richterová 1982, 50, pol. 387, tab. 65:2). Ve zlomku ČVS, který tvoří především okrajová lišta lze na základě okrajů okvět-
ních lístků rozpoznat pětilistou rozetu (motiv BC 16); (obr. 4: 8). Podobný námět pochází z hradu v Javor-
níku (Menoušková – Měřínský 2008, 145, pol. 461).

Obr. 5 1–9 Kachle. Kód v závorce odkazuje na katalog motivů. Č. 3 rekonstruován z více jedinců. – Fig. 5 1–9 Stove tiles. The code in brackets refers to the catalogue of motifs.

Jediný kachel s povrchem upraveným glazurou nese spodní část portrétního výjevu (*motiv BC 11*); (*obr. 5: 8*). Ačkoliv se dochoval pouze prutový vývalek a spodní část nepříliš čitelného motivu, lze díky analogiím (např. Praha) ztotožnit kachel s dobově oblíbenými portrétními římsovými kachli (*Richterová*

1982, 53, pol. 351, tab. 62: 3). Ostatní zlomky ČVS se dochovaly pouze v menších zlomcích, takže nelze s jistotou určit jejich námět. Ve třech případech jde především o části okrajových lišt s menší částí ČVS (*motiv BC 8, 15 a 17*). Naopak *motiv BC 13* nese část postavy, vytvořené velice nekvalitním provedením

(obr. 5: 9). Z posledního motivu BC 14 se dochoval pouze kruhový medailon s blíže neurčeným námětem (obr. 5: 5).

Celkové zhodnocení souboru

Ačkoliv nejsou obě kolekce příliš početné (celkem 81 ks, 8905 g) nabízí při svém rozsahu poměrně bohatou škálu námětů (celkem 27 motivů). Limitem bohužel zůstává absence jakýkoliv nálezových okolností (především stratigrafie a přesnější lokalizace v rámci obou sídel). Po stránce technologie jsou oba soubory totožné a homogenně působí i fragmenty nádobkových kachlů. Výhodou obou lokalit je poměrně přesně známý zánik obou sídel. Hrad Brada je uváděn jako pustý již k roku 1500 a existence nedalekého Bradlece patrně nepřesáhla rok 1600. Chronologické zařazení kachlů z Brady vyhovuje svědectví písemných pramenů, neboť z hlediska způsobu ztvárnění reliéfu ČVS lze všechny motivy zařadit do průběhu 15. století. V podobné situaci se nachází i hrad Bradlec. Za nejmladší motiv z tohoto sídla lze považovat portrétní zeleně glazovaný kachel, jež se hlásí do 1. poloviny 16. století. Výrazná absence námětů zařaditelných do 16. století z Bradlece naznačuje jeho postupný ústup do pozadí, když lze předpokládat, že během tohoto století hrad již neplnil svou sídelní funkci.

Je s podivem, že na obou od sebe nepřilíživě vzdálených hradech (zhruba 6 km) se nenalezly shodné motivy. O to více je překvapující, jak často se na Bradě a Bradleci objevují motivy, které mají přímé analogie v souboru kachlů pocházející z nedalekého hradu Kumburku (2,5 km od Bradlece, 8,6 km od Brady). Mezi devíti motivy z Brady má na Kumburku přímé analogie sedm výjevů a mezi osmnácti motivy Bradlece pak čtyři. V průběhu 14. století vlastnili hrad Kumburk páni píšíci se z Kumburku, což byla větev příbuzná s Vartenberky, kteří ve stejné době vlastnili Bradu (*Sedláček 1933, 177*). Znovu měly obě sídla společného majitele až na počátku 16. století, kdy je vlastnili Trčkové z Lípy. Tehdy však byla Brada již opuštěná. Bohužel většina shodných motivů spadá na základě svého provedení spíše až do průběhu 15. století, kdy majitelé obou lokalit byli odlišní. Hrad Bradlec a Kumburk měly stejného pána v průběhu 1. poloviny 15. století, kdy je vlastnil Hynek Krušina z Lichtenburka, není však jisté, jakým způsobem vypadalo držení Bradlece, neboť se ve stejné době po něm píší i jiní šlechtici. Oba hrady vlastnili pak opět Tečkové z Lípy, kachle hlásící se do 2. poloviny 16. století však nejsou na hradě Bradlec přítomny (na rozdíl od Kumburku), což svědčí o možném nezájmu Trčků o tuto sídlo.

Pozornost si zaslouží motiv BC 12 se zachycující moment intronizace (arci)biskupa. Z písmenných

pramenů víme, že hrad Bradlec vlastnili na přelomu 14. a 15. století příslušníci rodu z Jenštejna. Bratr Pavla a Václava byl pražský arcibiskup Jan z Jenštejna (ve funkci 1379–1396, zemřel roku 1400). Všichni bratři pak využívali též přídomku z Bradlece a Suché (dnes Staré Hrady u Libáně), kterou rovněž vlastnili (*Špráchal 2002, 5–6*). Je tedy více než pravděpodobné, že postavu církevního hodnostáře lze ztotožnit s postavou pražského arcibiskupa Jana. Jak již bylo uvedeno výše, analogický motiv pochází i ze sídla Suchá. Zůstává otázkou, zda byla forma zhotovena u příležitosti jmenování Jana (1379), nebo zda ve výjevu máme spatřovat pozdější spory biskupa s králem Václavem IV. Janův synovec Václav sídlící na Bradleci dokonce vedl společně s bratry drobnou válku proti králi, kterou ukončil až zásah zemské hotovosti v roce 1417, kdy byl hrad Bradlec dobyt. Sídlo Suchá bylo prodáno roku 1418 Janu Kostelákovi z Kostelce (*Pavlík 2006, 2*), kachlový motiv zde tedy musel být přítomen před tímto datem. Pro možný vznik reliéfu nám tedy zůstává období mezi lety 1379–1418.

Soubory z obou sídel přinesly nové poznatky ve studiu středověkých kachlů. Kolekce z hradu Brada, který byl již k roku 1500 zmiňován jako pustý, slouží jako vhodný srovnávací materiál pro podobné soubory z okolí, především pomáhá upřesnit chronologické zařazení některým motivům z nedalekého hradu Kumburku. Nálezy z Bradlece nám rovněž pomáhají nahlédnout do této problematiky. Ačkoliv je hrad připomínán jako pustý až roku 1607, absence mladších motivů nám napovídá o nezájmu majitelů, kteří na hradě již nesídlili (od 40. let 16. století již byl součástí Kumburského panství). Motiv, zobrazující arcibiskupa Jana z Jenštejna, naopak vypovídá o konkrétní zakázce a ideji jejího zadavatele. Problematice analogických motivů v prostředí šlechtických sídel v severovýchodních Čechách bude věnováno další autorovo budoucí studium.

Katalog motivů komorových kachlů

Schéma popisu

1/ základní popis reliéfu; 2/ typ kachle; 3/ množství; 4/ datace; 5/ technologie; 6/ poznámky (analogie); 7/ uložení; 8/ odkaz na tabulky
použité zkratky: BA – Brada; BC – Bradlec; ČVS – čelní vyhřívací stěna; OL – okrajová lišta; VO – vyhřívací otvor; ZO – záchytný otvor; OVO – okraj vyhřívacího otvoru; i. č. – inventární číslo; MJC – Regionální muzeum a galerie v Jičíně; MŽ – Muzeum v Železnici (sbírka uložená v MJC); ML – Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou

Motiv BA 1: 1/ neúplný, dochována část těla držící mluvicí pásku a křidel. Podle analogií evangelista

Matouš sedící na trůně, přepásaný mluvící páskou; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 118 g; 4/ 15. století; 5/ rezný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 398, pol. 6), Pardubice (*Brych 2004*, 80, pol. 143), Hodkov u Tábora (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 336, pol. 205), Klatovy (*Hazlbauer 1998*, 142, obr. 85); 7/ MJC i. č. 7889; 8/ obr. 3: 1. *Motiv BA 2*: 1/ neúplný, lovecká scéna, dochována část dvou loveckých psů s kširy; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 55 g; 4/ 15. století; 5/ rezný, okrový; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 400, pol. 23), Sedlčany (*Vařeka 1997*, 402), Malá Strana (*Žavřel 1998*, 219); 7/ MJC i. č. 7583; 8/ obr. 3: 2.

Motiv BA 3: 1/ / neúplný, dochovaná část rytíře na koni (doleva) doprovázený psem. Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Kůň má detailně zobrazen postroj. Podle analogií nad dřevcem, jež je tupě zakončený, je napodobenina písmene, u předních nohou koně stylizovaná lilie; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 167 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 399–400, pol. 18, 19), hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3) hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (varianta doprava i doleva, *Pavlík 2006*, 6). Totožný s motivem BA 4, ale zrcadlově obrácený; 7/ MJC i. č. 7593; 8/ obr. 3: 4.

Motiv BA 4: 1/ neúplný, dochována část rytíře na turnaji (doprava). Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Na dřevci, jež je tupě zakončený, sedí pták; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 351 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie Kumburk (*Drnovský 2015*, 399–400, pol. 18, 19), hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3) hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (varianta doprava i doleva, *Pavlík 2006*, 6). Totožný s motivem BA 3, ale zrcadlově obrácený 7/ MJC i. č. 7884, MŽ i. č. 1077; 8/ obr. 3: 5.

Motiv BA 5: 1/ neúplný, dochována hlava a část těla korunované orlice; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 206 g; 4/ 15. století; 5/ rezný, okrový, OL prut; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 400, pol. 39), hrad Orlík u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 397, pol. 862); 7/ MJC i. č. 7585; 8/ obr. 3: 7.

Motiv BA 6: 1/ neúplný, dochována část fafrnochů, spodní část přilby a vršek nakoso postaveného štítu; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 187 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, okrový, OL hranolová; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 45), ve sbírkách muzea v Miletíně (neznámá lokalita) se na totožném kachli dochoval heraldický motiv – labuť, hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11); 7/ MJC i. č. 7586, 7590; 8/ obr. 3: 6.

Motiv BA 7: 1/ téměř kompletní, dva pseudonápis oddělené rozvilinou, shora oddělené prutem, ukončeno dvěma stupňovitými štíty; 2/ komorový,

římsový, korunní; 3/ 26 ks (min. 8 jedinců), 2913 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, světle okrový, komora kuželovitá, VO oválný, OVO vodorovně zploštělý na obě strany, ZO čočkovitý, oválný; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 49; *Pavlík – Vitanovský 2004*, 440, pol. 1321); 7/ MJC i. č. 3347–3357, 3433–3446, 7591, 7587, 7594; 8/ obr. 4: 1.

Motiv BA 8: 1/ téměř kompletní, dochováno cimbuří, které je od hlavního motivu odděleno prstencem. Hlavní výjev tvoří hrozny vinné révy, ČVS rozdělena dvěma diagonálními pruty; 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 1 ks, 437 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, světle okrový; 6/ analogie Mladá Boleslav (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 181, pol. 1277); 7/ MŽ i. č. 336; 8/ obr. 4: 4.

Motiv BA 9: 1/ neúplný, dochována část ornamentu; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 78 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, okrový; 6/ –; 7/ MJC i. č. 1749; 8/ obr. 2: 3.

Motiv BC 1: 1/ neúplný, dochována část střechy chléva a část koruny Panny Marie; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 40 g; 4/ 15. století; 5/ rezný, okrový; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 347; 8/ obr. 4: 3.

Motiv BC 2: 1/ neúplný, dochována horní část českého lva umístěného ve štítě (vlevo), který byl lemovaný geometrickým ornamentem, jež je tvořen plastickým vývalkem; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 6 ks, 420 g; 4/ závěr 15. století; 5/ rezný, béžový; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 400, pol. 36); Česká Lípa (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 393, pol. 817); 7/ MŽ i. č. 337, 338, 346; 8/ obr. 5: 3.

Motiv BC 3: 1/ neúplný, dochována část císařského orla (držící v pařátu meč) umístěného do medailonu tvořeného prutem a perlovcem; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 107 g; 4/ 2. polovina 16. století; 5/ rezný, okrový, překryt bílou engobou; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 341; 8/ obr. 5: 2.

Motiv BC 4: 1/ neúplný, dochován erb Starého Města Pražského; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 63 g; 4/ 15. století; 5/ rezný, okrový, na zadní straně viditelné otisky látky; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 342; 8/ obr. 4: 2.

Motiv BC 5: 1/ neúplný, dochována spodní část postavy s mečem (tesákem?) za opaskem; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 115 g; 4/ 15. století; 5/ rezný, okrový, OL jednostranné zaoblení; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 340; 8/ obr. 4: 7.

Motiv BC 6: 1/ neúplný, dochovány zbytky tří postav pěších bojovníků (husité?); 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 3 ks, 109 g; 4/ okolo poloviny 15. století; 5/ rezný, okrový, OL hranol; 6/ analogie Praha (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 98, pol. 582), Český Brod (*Kouba 1966*, 26–28, obr. 5); 7/ MŽ i. č. 352-4; 8/ obr. 4: 6.

Motiv BC 7: 1/ téměř kompletní, ornamentální vegetační motivy (tvořené rozvilinami a úponky, umístěnými do perliček) v širokém výžlabku. Z obou stran rámováno provazcem a prutem. Pod cimbuřím umís-

těn pseudonápis. 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 1 ks, 990 g; 4/ počátek 16. století; 5/ Režný, světle okrový, překrytý slídovou engobou; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 406, pol. 111); 7/ MŽ i. č. 335; 8/ obr. 4: 1.

Motiv BC 8: 1/ neúplný, dochována zdobená OL s částí ČVS nesoucí blíže neurčený motiv; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 59 g; 4/ 16. století; 5/ režný, okrový, OL prut (zdobená rostlinným motivem); 6/ –; 7/ ML i. č. I-18; 8/ –.

Motiv BC 9: 1/ neúplný, dochován provazec, který odděloval hlavní motiv tvořený ornamentem z kosočtverců, vytvořenými třemi pruty a doplněnými půlkruhy; 2/ komorový, římsový; 3/ 1 ks, 52 g; 4/2. polovina 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ analogie Starý Bydžov, tvrz v Bříšťanech (*Burgert 2006*, 187), hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 57); 7/ ML i. č. I-433; 8/ obr. 5: 4.

Motiv BC 10: 1/ neúplný, dochována slepá kružba, ohraničená shora provazcem, horní hrana tvořena cimbuřím, podle analogií ve čtvercových polích čtyřlísty (ve vzniklých trojúhelnících pak trojlísty); 2/ komorový, římsový, korunní; 3/ 1 ks, 80 g; 4/ závěr 15. století; 5/ režný, okrový; 6/ analogie hrad Kumburk (*Drnovský 2015*, 402, pol. 50), Praha analogie Praha (*Richterová 1982*, 50, pol. 387, tab. 65:2); 7/ MŽ i. č. 345; 8/ obr. 5: 6.

Motiv BC 11: 1/ neúplný, dochován prutový vývalek obtočený dvojitou stuhou a pásem perliček a spodní část blíže neurčeného výjevu, dle analogií s největší pravděpodobností portrétní námět; 2/ komorový, římsový; 3/ 1 ks, 78 g; 4/ 1. polovina 16. století; 5/ režný, okrový, překryt bílou engobou a zelenou glazurou; 6/ analogie Praha (*Richterová 1982*, 53, pol. 351, tab. 62: 3); 7/ MŽ i. č. 349; 8/ obr. 5: 8.

Motiv BC 12: 1/ neúplný, dochována část postavy biskupa, podle analogie ze sídla Suchá lze doplnit zbytek námětu – intronizace (arci)biskupa Jana z Jenštejna (?); 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 65 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranol; 6/ analogie tvrz Suchá (*Pavlík 2006*, 7); 7/ MŽ i. č. 343; 8/ obr. 4: 5.

Motiv BC 13: 1/ neúplný, dochována horní část lidské postavy (provedení primitivní); 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 42 g; 4/ 15. století; 5/ režný, okrový, OL hranol; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 348; 8/ obr. 5: 9.

Motiv BC 14: 1/ neúplný, dochován blíže neurčený výjev umístěný do kruhového medailonu, vyplněného napodobeninou písma; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 86 g; 4/ 16. století; 5/ režný, okrový; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 339; 8/ obr. 5: 5.

Motiv BC 15: 1/ neúplný, dochována pouze okrajová lišta; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 65 g; 4/ 16. století; 5/ režný, okrový, OL složená: 4 × hranol; 6/ –; 7/ MŽ i. č. 344; 8/ obr. 5: 7.

Motiv BC 16: 1/ neúplný, dochována okrajová lišta a část pětিলisté rozety; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 2 ks, 253 g; 4/ okolo roku 1500; 5/ režný, okrový, OL složená: výžlabek – dvojitý prut; 6/ analogie hrad Javorník (*Menoušková – Měřínský 2008*, 145, pol. 461); 7/ MŽ i. č. 350, 351; 8/ obr. 5: 8.

Motiv BC 17: 1/ neúplný, dochován roh ČVS s fragmentem rozviliny; 2/ komorový, základní, řádkový; 3/ 1 ks, 61 g; 4/ 1. polovina 16. století; 5/ režný, okrový, OL složená: hranol – výžlabek – prut; 6/ –; 7/ ML i. č. I-14; 8/ –.

Summary

Brada Castle is located in northeastern Bohemia (district Jičín). It first appeared in written sources in 1258 when it belonged to Načerat. In the year 1500 is reported as abandoned. Bradlec Castle is located 6,4 km from the castle Brada. It first appeared in written sources in 1322, from the mid-16th century its importance declined and after 1600 is reported as abandoned. The finds, which are deposited in several local museums, predominantly originate from amateur excavations carried out at the beginning of the 20th century. The most abundant category of finds is technical pottery, namely fragments of stove tiles. There are more than 81 artefacts in total. The collection contains both pot-shaped stove tiles and chamber-type stove tiles which were more frequent. The dating of the finds can only be done approximately, based on the way of rendering the reliefs. The collection chronologically covers the period of almost two centuries. The earliest relief stove tiles can be roughly placed in the second half of the 15th century. Approximately 27 decorative patterns have been identified among the finds. Religious, secular, heraldic and ornamental groups are represented among them. Closer or more distant analogies have been identified for many of these patterns. In several cases, even identical patterns were recognized, especially in geographically close locations, for example castle Kumburk.

Literatura

- Burgert, P. 2006:* Nálezy z tvrze v Bříšťanech, okr. Jičín. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 32, 183–202.
- Brych, V. 2004:* Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.
- Drnovský, P. 2015:* Pozoruhodný soubor kachlů z hradu Kumburku, okr. Semily. Archeologie ve středních Čechách 19, 379–410.
- Fišera, Z. 1988:* Povrchový průzkum hradu Brady. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 15, 126–130.
- Hazlbauer, Z. 1998:* Krása středověkých kamen. Obraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.
- Hlaváček, J. – Pavlík, Č. 2010:* Výjimečný soubor kachlů z hradu Rýzmburku u České Skalice. Archeologie ve středních Čechách 14, 883–907.
- Kouba, J. 1966:* Středověké kachle s husitskými bojovníky. Časopis Národního muzea 135, 25–34.
- Menoušková, D. – Měřínský, Z. (ed.) 2008:* Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště.

- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004:* Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.
- Pavlík, Č. 2006:* Gotické reliéfní kachle z tvrže stará, dnes zámku Staré Hrady. Muzejní a vlastivědná práce 44, Časopis společnosti přátel starožitností 114, 1–12.
- Richterová, J. 1982:* Středověké kachle. Praha.
- Sedláček, A. 1887:* Hrady, zámky a tvrže království českého. Díl V. Podkrkonoší. Praha.
- Špráchal, P. 2002:* Bradlec. Dobrá.
- Tomášková, M. 1999:* Některé aspekty výskytu kamnářských výrobků na Jičínsku, rukopis seminární práce, FF MU, Brno.
- Tomíček, T. – Úlovec, J. 2002:* Hrad Bradlec. Castellologica Bohemica 8, 217–246.
- Úlovec, J. 1996:* Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada. Z Českého ráje a Podkrkonoší 9, 7–23.
- Uhrychová, E. 2006:* Archeologické nálezy z hradů Jičínské kotliny uložené v jičínském muzeu. Castellologica Bohemica 10, 317–334. Praha.

- Vařeka, P. 1997:* Záchranný archeologický výzkum pozdně středověkého domu v Sedlčanech – předběžná zpráva. Archeologie ve středních Čechách 1, 399–406.
- Žavřel, J. 1998:* Středověké kachle ze Seminářské zahrady na Petříně. Archaeologica Pragensia 14, 217–228.

Prameny

- RT I – Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae. Pozůstatky desk zemských království českého I, Ed. J. Emler. Praha 1870.

Mgr. Pavel Drnovský
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: pavel.drnovsky@uhk.cz